

УСПРАВЉАЊЕ СРПСКЕ ЕНЦИКЛОПЕДИЈЕ

Када је пре сто педесет година Друштво српске словесности донело одлуку о потреби израде *Енциклопедије наука* и усвојило план рада на енциклопедији,¹ та одлука је представљала израз свести српске науке о потреби стварања српске енциклопедије и израз воље да се тај велики посао започне, па се стога одлука Друштва српске словесности о покретању рада на *Енциклопедији наука* може сматрати зачетком српске енциклопедистике, иако се она није почела остваривати одмах, него знатно касније.

Енциклопедистика, коју неки виде као комплексну научну област, а други као засебну научну дисциплину, са сопственим циљевима, предметом, теоријом и методологијом – у историји европске цивилизације постоји од друге половине XVIII столећа, мада је идеја стварања заокруженог система знања знатно старија и сеже до античких времена.

Свака национална енциклопедија јесте огледало друштва у којем настаје, укључујући не само оне који су је написали и уредили, него и однос најшире јавности, пре свега, научне, према таквом пројекту, али такође оне који у држави воде научну, културну и просветну политику. Енциклопедија је, поред осталог, слика о себи коју једно поколење оставља потомцима.

Када је из штампе изашао први том *Српске енциклопедије*, први пут је у културној историји Срба започето објављивање вишетомне националне енциклопедије општег типа, која на енциклопедијски начин обједињује научна сазнања о Србима у прошлости и садашњости, о простору на којем је живео и где сада живи српски народ, његовој националној, културној, политичкој, језичкој и свакој другој историји, његовим везама са другим народима, његовим истакнутим личностима и личностима других народа које су по нечему значајне за разумевање српске историје, науке и културе.

Објављивањем овог, другог тома *Српске енциклопедије* подигнута су оба стуба планиране велике лексикографске

¹ Члан Друштва српске словесности Димитрије Матић 17. маја 1863. предложио је да се започне рад на Енциклопедији наука, а 29. августа Изабрани одбор донео је план рада на Енциклопедији (*Гласник СВД* 27 [1870] 386–387).

грађевине. Они су лице те куће знања о српском народу, на којој ће се истрајно радити док се не доврше, како је замишљено, и други делови исте целине.

Припреме за изradу *Српске енциклопедије* почеле су пре две деценије, највише старањем академика Чедомира Попова, али и многих других чланова Матице српске и САНУ, а затим и Завода за уџбенике. Међутим, због познатих тешкоћа у којима се Србија налазила деведесетих година, било је дужих прекида у раду на том пројекту, који се сада остварује на основу Закона о Српској енциклопедији (уз финансијску помоћ Републике Србије, односно њеног Министарства за просвету, науку и технолошки развој), а којим руководи уређивачки одбор, чији је председник проф. др Драган Станић.

Ако би се о *Српској енциклопедији* говорило само на нивоу њене концепције и општих одлика, онда се не би имало шта говорити о посебним томовима, јер концепција мора бити истоветна од почетка до краја. Али сваки том има своје лице, које, наравно, није само у почетном слову него је још више, и пре свега, у садржају. Почетак и извор сваке енциклопедије представља нај-звучнији и најчистији глас А, а српска ћириличка енциклопедија, завршавајући свој ток, увире на шуштавом и шумном Ш. Читаоци и корисници *Српске енциклопедије* сада су, објављивањем другог тома, добили могућност да плове током енциклопедије кроз пределе на слово В, почев од самог слова В у српској азбуци – до презимена Вшетечка.

У другом тому *Српске енциклопедије* најобимнији је и најсложенији чланак о Војводини. То је заправо блок предметно повезаних чланака, који су готово као књига у књизи, стр. 575–637. Поред тога, овај том, као и сваки други, доноси велики број енциклопедијских чланака о градовима и насељима у којима су живели или у којима живе Срби – нпр. Врање, Врдник, Врњачка Бања, Вршац, Вуковар, Вучитрн, али и одредница о десетинама мањих насеља, укључујући многобројна села, она с најмање 500 становника.

Читалац *Српске енциклопедије* наћи ће у њој и више чланака о древним племенима, нпр. Вајунити, Велегезити, Венети, Верзити, која су насељавала касније српске просторе, али и о релативно новијим племенима, нпр. Васојевићима. Од других етничких заједница у овој књизи доста исцрпно су, у оквирима енциклопедијских могућности, обрађени, на пример, Власи.

Историја је најзаступљенија научна област у *Српској енциклопедији*, а у оквиру ње доста простора добиле су не само

познате личности, нпр. патријарх Варнава (Росић), Алимпије Васиљевић, Станислав Винавер, војвода Пријезда, кнез Вукан (Немањић) итд., него и релативно мање познате а због нечега заслужне личности (добротвори, уметници, ратници, научници и многи други), док су одговарајуће место завредели и историјски догађаји – нпр. Велика сеоба Срба, бојеви и битке, нпр. код Велбужда или на Вучјем долу, мировне конференције, нпр. у Версају, као и односи Срба са другим народима; нпр. у другом тому се налазе обимни написи о ватиканско-српским, венецијанско-српским, византијско-српским, влашко-српским и другим односима.

Само помињање одредница обухваћених другим томом *Српске енциклопедије* изискивало би више простора него што се овде може за то одвојити. То обавезује на селективност, већу и од енциклопедистичке.

Многе личности и многи појмови обрађени у *Српској енциклопедији* били су претходно исцрпно проучавани, други мање или чак нимало. Могућност ослањања аутора *Српске енциклопедије* на постојећу литературу о предметима о којима су писали за први том није била увек једнака не само због различитог обима те литературе него и због различите методологије обраде и квалитета појединих радова. Чланци који се објављују у другом тому, како то бива у сличним подухватима, настајали су на различите начине – од критичких синтеза резултата ранијих истраживања до представљања с трудом прибављених, полузаборављених, а пажње вредних чињеница из привредне историје, историје архитектуре, дијаспоре, спорта итд.

У II тому *Српске енциклопедије* налази се, поред других, чланак о централном појму сваке, па и српске културе, о појму *васпитање*, а у тој речи префикс *вас-* упућује на уздизање, док други део сложенице упућује на „питање”, тј. на „храњење” духовном храном. Иако је данас васпитање све дубље у сенци стицања знања и образовања, па се све ређе и помиње, а велика учестост у споју са закржљалим моралом може бити опасна, за шта има доста примера, и упркос чињеници да се енциклопедије по правилу вреднују по знању које доносе, а не као средство васпитања; упркос томе, дакле, васпитна функција енциклопедије, која је изворно у њеном називу, не припада искључиво прошлим временима. Она би морала бити трајно актуелна, не само зато што националне енциклопедије доносе податке о стању васпитања у неком народу у прошлости и садашњини, него још више стога што биографски енциклопедијски чланци већином упућују на узоре које треба следити, на примере труда и прегалаштва,

посвећености идеалима и великим циљевима, спремности на жртву и истрајности у добрим одлукама. Вреди се надати да ће и *Српска енциклопедија*, осим научне и образовне, имати и васпитну функцију.

Такву функцију имају и чланци који се односе на област духовне културе, на празнике и установе верског живота (од, на пример, Ваведења, Васкрса, Вазнесења или Василија Острошког до, рецимо, појма вакуфа).

Када је реч о веровањима и обичајима, у *Српској енциклопедији* се, осим теолошког тумачења, дају и друга тумачења, пре свега она која се заснивају на проучавању српског фолклора и народне књижевности.

У раду на *Српској енциклопедији* тежи се пре свега поузданој фактографији те одабирању и представљању чињеница у складу са степеном њиховог објективног значаја. Међутим, и научно и уметничко дело сваког појединца одређено је – више или мање видљиво – његовим погледом на свет. У енциклопедијским подухватима, на којима сарађују стотине аутора и десетине уредника и редактора, не би било реалистично очекивати да буде заступљен један и јединствен поглед на свет. У *Српској енциклопедији* се настоје приказати српска прошлост и садашњост онаквом каква је прва била и каква друга јесте, а то значи сложена, па понекад и неусаглашена или противречна у тумачењима. Зато је остављена могућност да се у чланцима који припадају области шире схваћене духовне културе Срба обраде и оне појаве, предмети или обреди који представљају трагове претходних, паганских поимања стварности, нпр. *вештица*, *вамџир*, *вила* и сл.

Области духовне културе, али и историје уметности и архитектуре, припадају и многобројни чланци о храмовима, као сведочанствима вековног трајања Срба на просторима на којима се они налазе и данас, или на којима су се налазили, понекад донедавно. Читање тих чланака, као и оних из области дескриптивне биологије (ботанике, зоологије), историје, географије, медицине, математике, економије и других, вероватно ће многе читаоце навести да помисле како би било добро имати те енциклопедијске податке организоване и као једнотомне енциклопедијске речнике по стручним областима, од археологије до српске филологије. Није искључено да ће и то бити остварено, било у току израде *Српске енциклопедије*, било по завршетку тог пројекта.

Предајући други том, а трећу књигу *Српске енциклопедије* у јавност, њени уредници, редактори и аутори рачунали су, пре свега, на читаоце који заједно с њима желе да поделе радост што се

овај значајан енциклопедијски подухват наставља, с много воље и труда, уз подршку и носилаца пројекта и издавача Матице српске, САНУ и Завода за уџбенике, али и уз неопходну финансијску подршку Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије. Разуме се, конструктивне напомене читалаца уредништву добро би дошле у настојањима да квалитет следећих књига, колико је могуће, буде једнак овоме у прва два тома или виши.

Треба веровати да ће бити довољно заједничке добре воље, снаге и знања да се рад на *Српској енциклопедији* успешно настави и да се једног дана срећно заврши на корист свима који то дочекају и онима који после њих долазе.*

* Реч на представљању другог тома *Српске енциклопедије* у Матици српској 14. фебруара и Српској академији наука и уметности 25. марта 2014. године.